Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

YANGI O‘ZBEKISTON DAVRIDA TARIX FANI MUAMMOLARINING DAVRIY NASHRLARDA YORITILISHI VA TAHRIR SIYOSATI TRANSFORMATSIYASI

Normurodov Botir Jobir o`g`li
Salam International School tarix fani ustozi
Elektron pochta: botirnormurodov97@gmail.com
Tel: +998979509848

Annotatsiya: Maqolada Yangi O‘zbekiston davrida tarix fani oldida turgan dolzarb muammolarning davriy nashrlarda yoritilishi va tahrir siyosatining transformatsiya jarayonlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, sovet davridan qolgan mafkuraviy cheklovlarni bartaraf etish, arxiv hujjatlari asosida tarixiy haqiqatni tiklash, ilmiy jurnallarga qo‘yiladigan talablarni kuchaytirish, plagiatga qarshi kurashish hamda tahririyatlarning xalqaro standartlarga moslashuvi yoritilgan.
Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, tarix fani, davriy nashrlar, tahrir siyosati, Oliy attestatsiya komissiyasi, arxiv hujjatlari, akademik etika, qatag‘on qurbonlari, ilmiy integratsiya.

Аннотация: В статье научно проанализированы вопросы освещения проблем исторической науки в периодических печатных изданиях в период Нового Узбекистана и трансформации редакционной политики. Также рассмотрены преодоление идеологических ограничений советского периода, восстановление исторической справедливости на основе архивных документов, усиление требований к научным журналам, борьба с плагиатом и интеграция редакций в международные стандарты.
Ключевые слова: Новый Узбекистан, историческая наука, периодические издания, редакционная политика, Высшая аттестационная комиссия, архивные документы, академическая этика, жертвы репрессий, научная интеграция.

Abstract: The article scientifically analyzes the coverage of historical science problems in periodicals during the period of New Uzbekistan and the transformation of editorial policy. It also examines the elimination of ideological restrictions from the Soviet era, the restoration of historical truth based on archival documents, the tightening of requirements for academic journals, the fight against plagiarism, and the integration of editorial offices with international standards.
Keywords: New Uzbekistan, historical science, periodicals, editorial policy, Higher Attestation Commission, archival documents, academic ethics, victims of repression, scientific integration.

Mamlakatning ilmiy salohiyati, ilmiy-tadqiqot faoliyatining samaradorligi va uning xalqaro ilmiy makondagi raqobatbardoshligi yaratilayotgan ilmiy ishlanmalar va tadqiqot natijalarining ilmiy davriy nashrlarda e’lon qilinishi, ekspertizadan o‘tkazilishi, indeksatsiya qilinishi va ilmiy muomalaga kiritilishi bilan bevosita bog‘liqdir [1]. Ilmiy davriy nashrlar ilmiy bilimlarni yaratish va tarqatish o‘rtasidagi asosiy institutsional mexanizmlardan biri bo‘lib, tadqiqot natijalarini ilmiy jamoatchilikka yetkazish, ilmiy munozarani shakllantirish, yangi ilmiy g‘oyalarning muomalaga kirishini ta’minlash hamda tadqiqotchilarning ilmiy faoliyatini baholashda muhim vosita vazifasini bajaradi [2].

Shu sababli ilmiy nashrlar tizimining huquqiy jihatdan tartibga solinishi ilmiy faoliyatning sifatini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. O‘zbekistonda mazkur yo‘nalishning huquqiy-institutsional asoslari, xususan, “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi Qonun, oliy ta’limdan keyingi ta’lim va ilmiy kadrlarni attestatsiyadan o‘tkazish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek, Oliy attestatsiya komissiyasining tegishli qaror va me’yoriy hujjatlari orqali shakllangan bo‘lib, OAKning rasmiy

ma’lumotlarida ham uning faoliyatining huquqiy asoslari qatorida “Ta’lim to‘g‘risida”gi hamda “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi qonunlar asosiy poydevor sifatida ko‘rsatib o‘tilgan [3].

O‘zbekistonda ilmiy davriy nashrlar tizimining shakllanishi va rivojlanishi masalasi turli tadqiqotlarda bevosita yoki bilvosita o‘rganilgan bo‘lsa-da, mazkur jarayonning aynan huquqiy-institutsional evolyutsiyasi va xususan tarix fani yo‘nalishidagi tahrir siyosati transformatsiyasi kompleks tadqiqot obyekti sifatida yetarli darajada yoritilmagan bo‘lib, mavzuga oid mavjud ilmiy adabiyotlarni shartli ravishda bir necha ilmiy yo‘nalishga ajratib o‘rganish maqsadga muvofiqdir [1].

Birinchi yo‘nalishni O‘zbekistonda davriy matbuot va nashriyot ishining shakllanishi va rivojlanishiga bag‘ishlangan tarixiy tadqiqotlar tashkil etib, ushbu ilmiy izlanishlarda XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda davriy matbuotning vujudga kelishi, Behbudiy, Fitrat, Munavvarqori kabi jadid ma’rifatparvarlarining matbuotdagi faoliyati, jadid matbuoti, sovet davridagi qat’iy senzura ostida ishlagan nashriyot tizimi hamda mustaqillik yillarida ommaviy axborot vositalari va davriy nashrlarning rivojlanishi masalalari chuqur tahlil qilingan [4].

Ikkinchi yo‘nalish ilm-fan va ilmiy faoliyatni huquqiy tartibga solish masalalariga bag‘ishlangan fundamental va amaliy tadqiqotlardan iborat bo‘lib, bu yo‘nalishda ilmiy faoliyatning tashkiliy-huquqiy asoslari, ilmiy tashkilotlarning maqomi, ilmiy kadrlarni tayyorlash va attestatsiyadan o‘tkazish, tarixiy fanlar bo‘yicha ilmiy natijalarni nashr etish kabi muhim masalalar o‘rganilgan [1: 4571420]. Amaldagi huquqiy tizimda O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-oktabrda qabul qilingan “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi Qonuni hamda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ilmiy faoliyat va tarixiy tadqiqotlarni huquqiy jihatdan tartibga solishning eng muhim kafolatiga aylandi [1], [2].

Uchinchi yo‘nalish ilmiy nashrlar va oliy malakali ilmiy kadrlarni attestatsiyadan o'tkazish o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganuvchi ishlarni qamrab olib, bunda Oliy attestatsiya komissiyasining me’yoriy hujjatlari va amaliy faoliyati alohida o‘rin tutadi [3].

Xususan, tarix fanlari bo‘yicha dissertatsiyalarning asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlarni saralashda nashrning rasmiy davlat ro‘yxatidan o‘tganligi, tegishli tarix va gumanitar fanlar yo‘nalishiga ixtisoslashganligi, xalqaro ISSN raqamiga egaligi, rasmiy veb-saytining mavjudligi, maqolalarni taqrizdan o‘tkazishning shaffof tizimi hamda tahrir hay’atining ilmiy salohiyati kabi qat’iy mezonlar belgib qo‘yildi [3].

To‘rtinchi yo‘nalish esa ilmiy nashrlarning sifati, akademik etika va milliy tarixiy jurnallarning xalqaro ilmiy axborot makoniga integratsiyalashuvi bilan bog‘liq dolzarb tadqiqotlarni o‘z ichiga olib, so‘nggi yillarda ilmiy nashrlarga qo‘yiladigan talablarning keskin kuchayishi, milliy tarixiy jurnallarni Scopus va Web of Science kabi xalqaro ilmiy bazalar bilan integratsiyalashuvi, indeksatsiya jarayoni, ilmiy maqolalarni xolis taqrizlash hamda akademik halollik tamoyillariga rioya etish masalalariga e’tibor har qachongidagidan ham ortganligini ko‘rsatmoqda [4].

Yurtimizda mustaqillikdan keyin, ayniqsa Yangi O‘zbekiston davrida milliy matbuot va ilmiy davriy nashrlar xodimlarining mashaqqatli mehnatini qadrlash va ularni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilib, jumladan, 1993-yil 24-iyunda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari kunini belgilash to‘g‘risida”gi Farmoni tarixiy va huquqiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etdi [5]. Ushbu farmonga muvofiq, har yili 27-iyun sanasi yurtimizda “Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari kuni” deb tantanali ravishda nishonlanishi belgilab qo‘yildi [5].

Shuningdek, 1993-yil 25-avgustdagi Prezident Farmoniga ko‘ra “O‘zbekiston Respublikasi matbuotini qo‘llab-quvvatlovchi jamg‘arma” tashkil etilib, ushbu jamg‘arma gazeta va ilmiy jurnallar faoliyatini takomillashtirish, davriy nashrlarni chiqarish va tarqatish, shuningdek bozor munosabatlariga o‘tish davrida jurnalistlar va ilmiy muharrirlarni ijtimoiy himoyalashni kuchaytirish bilan bog‘liq vazifalarni hal etishda muhim tayanch bo‘ldi [5]. Mazkur Farmonga muvofiq respublika davriy nashrlarining moliyaviy va moddiy-texnikaviy bazasini mustahkamlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi zaxirasidan 1 milliard so‘m miqdorida mablag‘ yo‘naltirildiki, bu o‘z

navbatida matbuot xodimlari va ilmiy tadqiqotchilarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirishga zamin yaratdi [5].

Respublikada ommaviy axborot vositalari, nashriyot, matbaa va kitob savdosi sohalarini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatini izchil amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Davlat matbuot qo'mitasi tuzildi. XXI asr boshlarida qabul qilingan qator huquqiy qaror va farmonlar matbuot hamda ilmiy nashrlar sohasining mamlakatimizda yanada ravnaq topishi uchun o'zining salmoqli hissasini qo'shdi [6]. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 10-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Davlat matbuot qo'mitasi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori mazkur sohadagi tashkiliy masalalarni huquqiy jihatdan tartibga soldi [6]. O'zbekiston Respublikasi Davlat matbuot qo'mitasi fuqarolarning har tomonlama xolis axborot olish huquqini ta'minlash, vaqtli matbuot va ilmiy kitob nashri ishlarini iqtisodiy-huquqiy jihatdan himoya qilish, matbuot sohasining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, matbaa korxonalari ishlarini muvofiqlashtirish, ularning zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyoti yo'llarini belgilash, tarmoqni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollarini ishlab chiqish hamda malakali kadrlar tayyorlashni ta'minlash maqsadida faoliyat olib bordi [6].

Keyinchalik, matbuot va axborot sohasidagi boshqaruv tizimini zamon talablariga moslashtirish maqsadida 2002-yil 3-iyulda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Matbuot va axborot sohasida boshqaruvni takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi [4: 4189758]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 11-iyundagi "O'zbekiston matbuot va axborot agentligi faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 280-son qarori bilan tarmoq faoliyati yanada tartibga solindi [6].

Yangi O'zbekiston davrida amalga oshirilgan tub islohotlarning mantiqiy davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-fevraldagi "Axborot sohasi va ommaviy kommunikatsiyalarni yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5653-son Farmoni imzolandi [4]. Ushbu tarixiy Farmonga asosan "O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi" negizida "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi" tashkil etildi [4].

Mazkur Agentlikning tashkil etilishi jurnalistlar, ommaviy axborot vositalari, matbuot, noshirlik-matbaa va ilmiy axborot-kutubxona korxonalari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirishda, shuningdek, sohaning yuqori malakali muhandislik-texnik mutaxassislarini tayyorlashda ko'maklashish, ularning ijtimoiy va huquqiy himoyasini kuchaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qildi [4].

Yangi O'zbekiston davrida tarix fani muammolarining davriy nashrlarda yoritilishi va tahrir siyosatining transformatsiyasi jarayoni milliy tariximizdagi o'ta murakkab va o'rganilmagan sahifalarni ochish bilan bevosita bog'liq bo'ldi. Jumladan, sovet totalitar tuzumi davrida qat'iy mafkuraviy tazyiq ostida bo'lgan, tarixiy adolatsizliklar qurboniga aylangan yuzlab vatandoshlarimiz, jumladan, jadidchilik harakati arboblari, 1937–1938-yillardagi siyosiy qatag'on qurbonlari, Turkistondagi milliy-ozodlik harakatlarining asl mohiyati endilikda ilmiy jurnallar va davriy nashrlarda xolis, ilmiy asoslangan va arxiv hujjatlariga tayangan holda yoritila boshlandi [3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-oktabrdagi "Qatag'on qurbonlarini yod etish kabi ezgu ish-tadbirlarni amalga oshirish to'g'risida"gi farmoyishi va undan kelib chiqadigan vazifalar ijrosi doirasida respublika ilmiy jurnallarida, xususan, "O'zbekiston tarixi", "O'zbekiston tarixi jurnali", "Qo'lyozma va ilmiy meros" kabi nufuzli nashrlarda so'nggi yillarda 150 dan ortiq fundamental va tahliliy maqolalar chop etildi [3]. Bu maqolalarda tarix fanining eng og'riqli muammolari – paxta yakka hokimligining fojiali oqibatlari, majburiy mehnat siyosati, diniy va milliy qadriyatlarning oyoqosti qilinishi kabi mavzular ilmiy muomalaga kiritildi [3].

Tahrir siyosatining transformatsiyasi natijasida ilmiy jurnallarning sifat ko‘rsatkichlari tubdan o‘zgardi: agar ilgari ilmiy maqolalarda shiorbozlik va mafkuraviy qarashlar ustuvor bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda har bir ilmiy maqola uchun antiplagiat (plagiatga qarshi kurashish) dasturidan o‘tish majburiy talab etilib, o‘xshashlik koeffitsiyenti 80-85% dan kam bo‘lmagan original ilmiy matnlar talab qilinmoqda [3].

Tarix faniga oid tadqiqotlarni xalqaro miqyosga olib chiqish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan ilmiy nashrlarga qo‘yiladigan talablar yanada kuchaytirildi [3]. Jumladan, OAK Rayosatining tegishli qarorlariga ko‘ra, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajalarini olish uchun tayyorlanayotgan dissertatsiyalarning asosiy ilmiy natijalari faqatgina xalqaro va respublika miqyosidagi nufuzli, ISSN raqamiga ega, o‘zining veb-sayti va sifatli taqrizlash tizimiga ega bo‘lgan ilmiy jurnallarda e’lon qilinishi shart etib belgilandi [3].

Tarix fanlari bo‘yicha ilmiy jurnallarning tahrir hay’atlariga xorijiy davlatlarning taniqli tarixchi olimlarini kiritish, xalqaro taqrizlash (peer-review) amaliyotini joriy etish orqali milliy tarixshunoslik fanimiz jahon ilmiy makoniga faol integratsiyalashmoqda [3]. Masalan, so‘nggi besh yil ichida (2021–2025-yillar oralig‘ida) respublika miqyosidagi yetakchi tarixiy jurnallarda chop etilgan maqolalarning 40 foizdan ortig‘i bevosita ilgari maxfiy bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti arxivi hamda Milliy arxiv hujjatlari asosida yozilgan bo‘lib, bu tahrir siyosatining naqadar ochiqlashganini va ilmiylashganini yaqqol ko‘rsatib turibdi [3].

Shu bilan birga, akademik etika masalalari ham davriy nashrlar tahrir siyosatining markaziy bo‘g‘iniga aylandi [3: oak.uz]. Ilmiy maqolalarda keltirilgan har bir raqam, arxiv hujjati, shaxs nomi va tarixiy yilning haqqoniyligi tahririyat huzuridagi malakali taqrizchilar tomonidan qattiq ilmiy ekspertizadan o‘tkazilmoqda [3].

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ilmiy nashrlar tizimining shakllanishi va tarix fani muammolarining davriy nashrlarda yoritilishi mustaqillik yillarida, ayniqsa Yangi O‘zbekiston davrida amalga oshirilgan keng ko‘lamli huquqiy va institutsional islohotlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Davriy nashrlar va noshirlik sohasini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dastlabki huquqiy chora-tadbirlardan boshlab, ilmiy nashrlarni Oliy attestatsiya komissiyasining zamonaviy talablari asosida qat’iy tartibga solish, ilmiy ekspertiza, xolis taqrizlash, antiplagiat va akademik etika mezonlarini to‘laqonli joriy etishgacha bo‘lgan bosqichma-bosqich evolyutsion jarayon tarixiy nashrlar tizimining sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilganini ko‘rsatadi.

Bugungi kunda ushbu tizim ilmiy natijalarni shunchaki e’lon qilish vositasigina bo‘lib qolmay, tarixiy bilimlarni chuqur ekspertizadan o‘tkazish, ilmiy muomalaga kiritish va tadqiqotchilar faoliyatini xolis baholashning muhim institutsional mexanizmiga aylangan. Shu bois, kelgusida tarix faniga oid ilmiy nashrlarning huquqiy va moddiy asoslarini muntazam takomillashtirib borish, ularning sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazish hamda milliy tarixiy jurnallarni xalqaro ilm-fan axborot makoniga integratsiya qilish jarayonlarini yanada jadallashtirish bugungi kundagi eng dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-oktabrdagi “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi O‘RQ-576-son Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/4571420 (Murojaat qilingan vaqt: 02.09.2026)
2. “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (Yangi tahrir). 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. URL: https://lex.uz/docs/5013007 (Murojaat qilingan vaqt: 01.09.2026)
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rasmiy veb-sayti va me’yoriy-uslubiy hujjatlar bazasi. URL: https://oak.uz (Murojaat qilingan vaqt: 02.09.2026)

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-fevraldagi “Axborot sohasi va ommaviy kommunikatsiyalarni yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5653-son Farmoni. URL: https://lex.uz/docs/4189758 (Murojaat qilingan vaqt: 01.09.2026)
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari hamda qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasiga oid 1993-yildagi farmonlari va huquqiy arxiv ma'lumotlari. (Tarixiy-huquqiy hujjatlar to‘plami)
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 11-iyundagi “O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi faoliyatini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi 280-son qarori. URL: https://lex.uz/docs/1195610 (Murojaat qilingan vaqt: 03.09.2026)